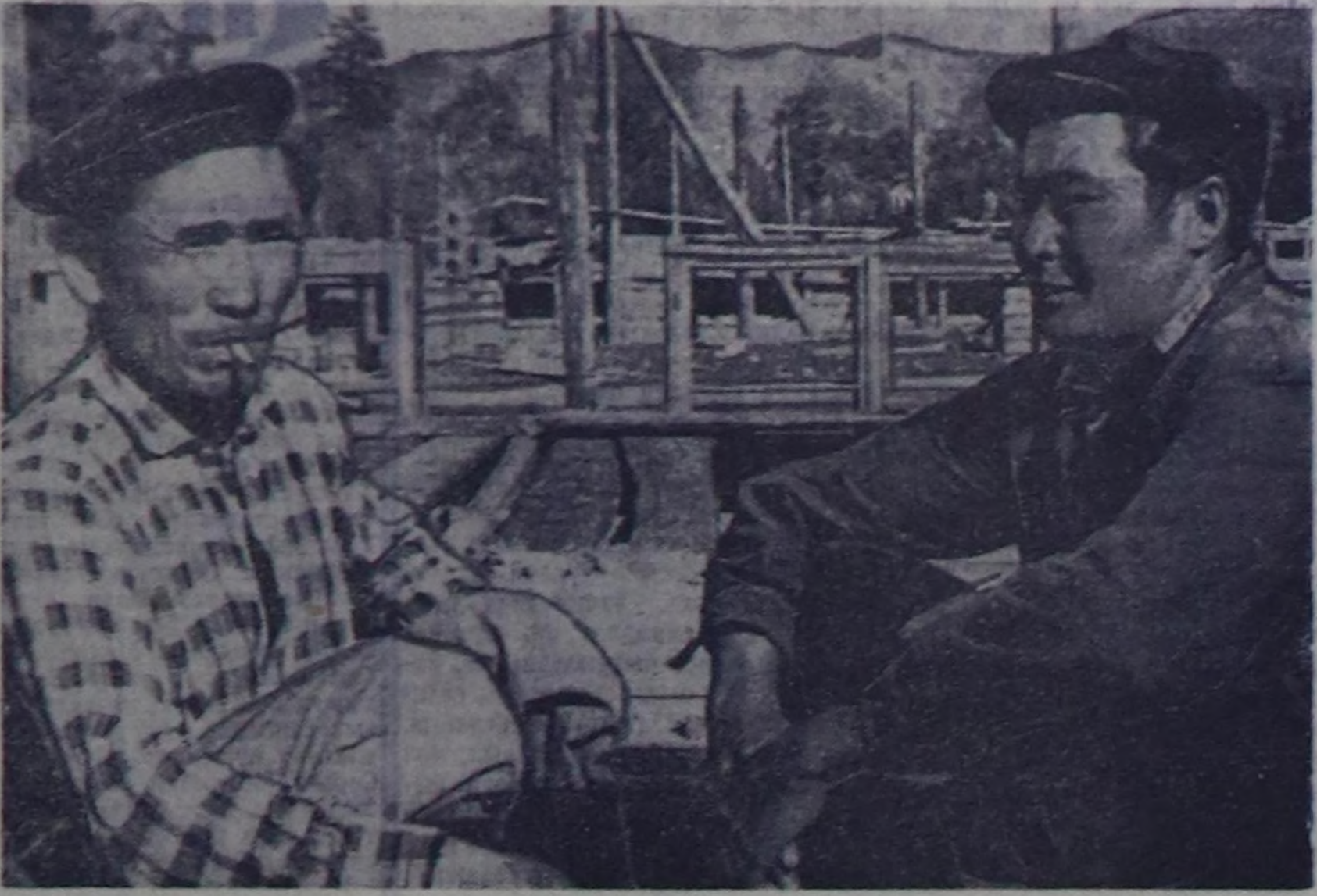

СӨЗҮНГЕ ЭЭ БОЛУРЛАР

Ам-даа доозулбаан

Хүн келген туудум-на кыш чоок-шуйлап олтурар. Адаа белеткей ажилдары Улуг-Хем районун К.Чыраа кезде Советтинге хамаарышкан эмнелге болгаш култуура-адыл черлеринде калдыг байлаады чоруп турарын көрүп көрөдүр. Көдө Советтин девискеринде адыл эмнелге пунктулары бар. Олардын үжүндө кышка утур белеткей ажил доозулган. Көк-Чыраа, Алды-Шынаа болгаш Ары-Бажи суурларда пунктулар септелген дооз-каш, олар кыжын буруу-биле белеткеш, суурда сөөтүп өкпөл алган. А артык үш эмнелге пунктуларында байдал багал. Эл-Бажи суурда Монгуш Кызыл-оолдун өргөлдөшүнө пунктуулаа олар кыш туржук чечкээм бериш мунчага чедир септелтирмез. Эжикте Далаа Сосукай, Хендереде Инди Колмакова өргөлдөшкөн пунктуларда септелге болгаш одала материалдары белеткеш ажил мунчага чедир доозулбааш туруп алган.

Ол-ла көдө Советке хамааржыр беш клубтар бар. Көк-Чыраа биле Алды-Шынаа клубтарын кышка белеткей барык доозулган деп чу-гаалал болур, а артык үш клуб-тарда бөгүнге чедир уламчылааш-шаан. Бүгү клубтарга көргөзгө 630 кубометр мыйты белеткеш-даа, оон шунтуу клубтар чачынык сөөтүм-мез. Ары-Бажи суурда клубту суг-биле чылыдар кылдыр тургус-кан. А одала системалык мунчага белем эвес. Ону кым кылдырты-рыл деп чүвени көдө Совет-биле сөөктөтүп директория чери шунтир-леп чалал, бот-боттарынын кырыкча чуу калжып келген. Ол айтырым ам-даа шунтирлетири-миз.

Бо бүгүдөн кылаа чогуур түнөл билдирген: Көк-Чыраа кезде Совет, оон даргаам аш Самбуа далаштыг ажилда, дарык хемчеглерин албас болза, чамдык эмнелге болгаш кул-тура албан черлери кыжын бер-дешкиннерге таваржыры чалаш чок.

О. ТАВАА.

Кол кичээнгейни — организас-массалыг

ажылче

Ажылчы чоннар депутаттары-нын Эрини район Совети база Бай-Даг, Мөрөн кезде Советтери каттап тургустунганда бөөр ийи чыл өрткөн. Бо үенин иштинде район болгаш көдө Советтерин куускомнар СЭКП-нин XXIII сессиянын шунтирлерин амы-зыралга боттандырар дөш база партиялык болгаш чазактын үн-дүрүп турар доктааларын күтсө-дир талазы-биле алын ажилдар-ны чоруткан. Районун амыг амыралынын экижаны оон хе-ретиси болуп турар.

Сессиялар, кууском хураалдары доктааттыган хуусаанында бо-луп, адаа ажил-агынын, кул-тура-тургузуушкуну чугула ай-тырылган чугаалажып турар. Амыралдык аны-бүрү айты-рылган шунтирлеринге депу-таттарын илепкей белең. Депутаттарын хей нуруузу со-гукчулар мурунуга өтөттөрүн берген. Согуучуларын депутат-тарга берген 67 чагыларын 40-ни күтсөттинген. А Эрини кө-дө Советтин депутаттарын кирген 8 чагы шунту күтсөтти-ген. Район Советинин депутатта-ры Нарында С. Артаев, С. Ми-жит, Бай-Дага О. Иргит, К. Ен-зак, Эринде А. Оми, М. Талур олар хуузаалык аш сепкилдиг күтсөдир. Советтерин организ-ас-массалыг ажилын экижеле-ринге дөшөтти салдарын чедир болгу дег асылкан самалар-ын көдүрүп туралар. Социали-стик хойлу-турм болгаш хей-нигинин көрүм-чүрү камгала-ны, чалыг, сан-хөө талазы-биле район Советинин доктаамал ко-миссиялары чер-чеге хылаал-ны чорудуп, оон түнелдин Со-веттин сессиянын чугаалажып турар. Мичанга район девискер-инде, кылаага Чарлык үткен соода хей-нигинин көрүм-чүрү-мү үрөс чоруткар дыка көзө-жөн.

Бо чылын Эринин район болгаш көдө Советтери култура албан черлерин кышка белетке-ринге көдүргөн ажил-хөргөтүн өй-шаада чарыгдал, ол чугула ажил-хөргөткө чондук калжып ки-жилгени эки организастаан.

Чурттакчалыг суур бүдүдүндө уруулар албан черлеринин сеп-телгенин шынаарыг чоруткан. Бо талазы-биле байдал өрткөн чыл-дык бо үеи-биле деңизарге бедик көргөзүлгө. Бай-Даг суурда э-мнелге пунктуууну кышка белет-кей доозулган. Суурлар чаагай-жылгаламчы кичээнгейни база-да угуландырган. Оон-он чурттаа-га (ажылдары туттунуу турар, а э-рги бажыларын капиталдыг сеп-телгени чоруткан).

Ичталла-даа район болгаш кө-дө Советтерин ажилында чет-пестерин оон өртп болбас. Рай-он Советинин улус өөредилге, тууг болгаш чаагайжылга та-лазы-биле доктаамал комиссия-лар ажил планын чок болганын-дан калдыг-даа ажил чорутпайн келген. Ажылчы чондарын бот ажил-чорудуулаа хей-ниги ор-ганизацияларын удуруптайн турар. Оон түнелдинде хөргөжөөр чө-вүлөдери, ада-не комитеттери, өш-хуузууу суурлар, улусчу дру-жина дөш мунча организасталар боттут ажилды чорутташкан.

Район болгаш көдө Советтер-нин куускомнарда ажилын чонду хууза алдынын хуи чу-румун тургускан. Мичанга-даа оон барымаалаа турар. Ха-мааттардын кирип турар хоум-да билдиринишкөөрге кичээ-гей чок чоруткар база бар. Белет-кей которазынык агентини тур-ган Ш. Сүрүүнүн оон ажилдан шык эвес үдүргөн дугайында бижээн билдиринишкөө иль ай-ла райкуускомга кирген. Ол ай ажил үнелги иштинде калдыг-даа харым чок чыткан. Хамааттар Ч. Намыраа, С. Суваа оларын кирип билдиринишкөөр кан-чар харылааны бериш билдир-мез.

Район Советинин болгаш үстү-кү организастар үдүргөн док-таал, шунтирлеринин күтсөдө-рин багал организастап турар. Эрткен чылын совет ажилдакы-ларын шык шолалынын кичээли чүгө 3 уаа болган. Райкууском

база көдө ажил-агынын бүтү-рүлгө өргөдөн кыштаагынын белеткейи кошпак организастаан. Иштинин мал ажилына чөм-суур белеткейи тодаргай уду-рпайн, ажил-агы удуруучула-рында, көдө ажил-агынын тус-кай өрткөткөргө шыгынын не-гелдени тургуспайн келген. Бо чылдың сес айларын иштинде хей мал өлүп хөраан. Оон кол чылдааны болза өрткөн чылын малга четир сангыт чөм-суурин белеткен тургуспайн келген. Ажыл үеи (сентябрь 1-ге чедир) ситен белеткей 45 хуу күтсөттинген. Ол дөргө моон мурунда «Эрини районда ситен кезилгенин бай-далынын дугайында» Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин үдүргөн доктаалын багал күтсө-дир турарын хөргөткөн болур.

Районун ажил-агыларын сүт саалдыг куду түнелдиг. «Коммунизмге өрүк» колхоз (даргаам М. Б. Шойжун) август айда 10 хонукта «саанчылар чедипшес» дөш 30 амыг инекти сагбайн, бызааларын адырты са-лып берип турган. Ол болза 1200 литр сүт чидиритилг болганы ол-тур. Шап индик (байдал Ленин аттыг колхозка (даргаам Н. М. Найдыр) база турган. Райкуус-ком, көдө ажил-агынын бүтү-рүлгө өргөдөн оон биле-тура чо-гуур хемчег албайн, эптежик келген ийагынын. Күрүңгө са-лып кирип планын оналталар база-да оналал турар. Сүтү — 46 хуу, аты — 42,4 дүтү — 91,6 хуу күтсөткени республи-канын бугу райондарын көргү-дүтүчү он кудула ол.

Октябрнын Социалист Улут революциянын 50 чыл оюнга бедик көргөзүлгөргө ужуражыр дугайында «Республиканын кө-дө болгаш суур Советтеринин социалист чарыкын негел-делерин» амыралга боттанды-рар дөш Советтерини органи-зас-массалыг ажилын күтсөтти-рер ужурут.

М. ОНДАР-ОЛ.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин улут инструктору.

БОТТУГ ХЕМЧЕГЛЕРНИ ЧОРУДА БЕРГЕН

Хей-ниги черлеринге, коллектив-ге, өг-бүлөгө кижилерин арындаа найралдыг харылаа үндөйлөтти-лер, бот-боттарын хундулжыр, ка-ды, кожа чурттап турар өш-өөрүнү кыжын кампаар чорукка чалгытыр кижиинг мөзүтүн база бир хөрир болур. Аш сепкилдиг, төлөттиг кижилер кыла-даа өй-тавында, көрүм-чу-румуну байдалы күзөөрлер. Оларын чурттаарына, ажилдарына, шы-танырына тургустунган таарыкчы-байдалдыг үрөкчелери арагычы хулдиганарын үлгүдөн кыла-даа көрсүдөн.

Хулдиганарга кеземче харымсал-ганын күтсөдир дугайында чазак-тын үдүргөн хойгуузу «Суг-Хаз» сөөктөн Кара-Чыраа суурунун чурттаакчаларын танымал көргөн бол-гаш оон сепкил ханышкын-биле дөткөн, арагычыларга килеңчөшкө-нин илереткештер. Ол талазы-биле сөөктөтүп боттук хемчеглерин чоруда берген. Хамааттар Пароход Сат, Ооржак Хуа олар хей-нигинин че-ринге көрүм-чүрү үрөп, аргалап алгаш, шом-сола үндүргөш, чогуур кеземчин алган. Механизатор Оор-жак Хуа өт кеземчеден түнөл үн-дүрүп, этинин алыр ужуруг тур-ган. Мичанга-даа ол аргалаарын уламчылаа, ажилын калгаш, өг-бүлө-лөгө, кожаларына амыр-дыш бер-бейн өргү үлгүдиглерин каттап турар. Оон хулдиган хөргөш суг ор-

ганы истен көргөш, чогуур шунткелди оналган. Хойлу үткен соода Кара-Чыраа суурга дружинниктерин, нити ху-лаа болган. Адаа чаз үткен хойлу-ну боттандырарын, бедик негелде боттар ажилдарын чугаалашкан. Дружина иштинин кечигүнерин чаргыт, хуузаалык харымсалга чок Л. Сайын-Белек, М. Демир-оол оларын дружина кечигүнерин үн-дүргөш, көрүм-чүрү камгалаарына төлөттиг, мурун ажилчыларын чаара туткан. Салбыра дружина иштинин секцияларын тус-тус объек-тилер (школа, клуб, асли, ферма, котора) зайы-биле тургустан.

Кем-хөргө үлгүдөткен хулдиганарын хөргөш узамдыгырбын ол-ла дөраан шунтирлөп көрүм хойлулаа ажилтеш. Мичанга-даа чамдык хул-диганарын үлгүдөн өй-шаада үш шунтирлөдөй сонгалардыр чорук-тур ам-даа бар. Чикээ, Кара-Чыраа сууртун чурттаакчалар лавар Сая Минчин партия хулаа болуп турла коммунистерни баа сөстөр-биле до-рамчылаа. Ол азыр кеткен караанга өг-бүлөгө-не кижиле шоруг болгаш өг-бүлөгө, нежаарына амыр-дыш бербейн, чарыкчыг азын-чанын көргөзүп турар. Ашаа В. Як-оол-би-ле арага ишкен салында-ла соода-лажыр. Хулдиганарын үлгүдөткен хөргөш шунтирлөп көрү-биле Чөм-Хемчик районун шагдаа салбырыне шил-

чиген. А хөргөткөн салым-хуузу а-даа билдирмез.

Кем-хөргө үлгүдөткенин үлгү-гөткен хөргөш сонгалардыр ийиле, азы хөргөткөн хандыр анализеп көр-бейн, чик хемчег олар чорук хул-диганарын эттинин алырына дөш-тиг салдарын чедирбейн, чамдык та-варындаа харын-даа аар бөмгит хө-рөк үлгүдөткенин чедирип турар. Кара-Чыраада школын күш-ажыл башкын турган Ондар Доржу ара-га хандып, зырип алгаш хей-ниги-нин черинге кадайын өттеп, дүмөт-сик чоруп көргөзүп турар. Оон ара-галар, совет башкынни хунтулгү алып бужартайып, шом-сола кылар чорукунун дугайында хоумдал бил-диринишкөөр хамааттаарын Чыры-дышкын министрствоунаа бериш кирип турган. Мичанга-даа аны кан-дыг-даа хемчег оналгаш. Оон ула-мындан О. Доржу бужар бак чачы-лын уламчылаа, аар кем-хөргөткө үлгүдөткен.

«Суг-Хаз» сөөктөгө каларын Т. Укуй-оол, Алды-Шынаа О. Маа-дыр-оол, Ак-Лаша О. Курбаажы, Суг-Аксинда Б. Кыргыс-оол олар иш-кан хамааттарын амыр-дыш үрөс арагычыларын моон мурунда үлгүдөткен хөргөткөн уламчылыг, чогуур хемчег адылдарын өргө берген. Хойлу боттар оларын торгоз ужу-рут.

О. ОЙДУПА.

КӨРГҮЗҮГЛЕР БЕДИК

Улуг-Хем районун Жидок атыг колхозу-нун сүт-баран ферма-ла-рынын коллективтери сүт бүдүрүлгөсүн көү-дөдүр, күрүңгө хой сүт бөөр дөш беш чылдын баштайгы чымында кү-женишкенин ажилдап туралар. № 1 сүт-ба-раан фермада саан-чы Түдүш Чанчымаа эрткен чылын сес ай дургузунда саар ишекке оналжыр 689 кг сүт саг-ган болза, 1966 чылдын эгезинден сентябрь 1-ге чедир бир иштетке-не 1185 кг сүт сагган. № 2 фермада Фатма Да-лар-оол сес ай дургузу.

да саар ишек бүдүрүлгө 1105 кг сүт сап алган. Ол болза эрткен чылдың ол-ла үзүңгө деңизарге 182 кг хой болганы ол-тур. Оймактын № 1 сүт-ба-раан фермазын сес ай иштинде күрүңгө 164 тонна сүтү саткан ийик-не, азы эрткен чылдың ол-ла үзүңгө бодалга 64 тонна хой болган. № 2 фермазын коллек-тив эрткен чылдың сес айларында күрүңгө 90 тонна сүт саткан болза, беш чылдын баштайгы чымын сес айларын-да 131 тонна саткан.

№ 1 болгаш 2 фермалар бо чылдын сес айларын-да саар ишек бүдүрүлгө 900 амыг килограмм сүт алган. Ол болза эрткен чылдың ол-ла үзүңгө барык-ла 100 кг хой болганы ол. Ийн-Таада № 3 сүт-баран фермазынын коллектив база-ла эки тү-нелдерин чедип ап тур-гар. Бо чылын ферма саар ишекке оналжыр 1180 кг сүт саар план-ныг, а сес ай иштинде ишек бүдүрүлгө 1160 кг сүт сагган. Фер-маларын амыр-дышче-ринин кызымаккы күш-

ажылдын түнелдинде колхоз күрүңгө сүт са-дарынын чыл планын сентябрь бирге чедир 87,2 хуу күтсөткен. Фермаларын коллек-тивтери беш чылдын бирги чымында саар иштен 1330 кг сүт са-лып хуузааган ажил-дап турар. Колхозун саанчыларын, калар-чыларын социали-стик чарыкка алган бе-дик хуузаалыг бот-тандыр барымдаалары бар.

Н. СУНДУП-ОЛ.

КАРТОФЕЛЬДИ, НОГААЛАРНЫ ШЫН КАДАГАЛААР

Картофель болгаш ногаа айма-лын составында хей аным бүдү-мелер база витаминер кирип турар. Малдан алыр продукту-лар — аш, саржаг, быштак болгаш каага чургаларында калорий талазы бедик болгаш белок-тер, үстөр мыда хой. А картофель болгаш ногаа калорий талазы бедик өвөшоти бөөр-даа бот, кижилерин организминге витамин-ер, үнүш углеводтары, минерал-дыг дустар болгаш өске-даа чу-гула бүдүмелдерин берип турар. Ногаа аймаандан кылган чүдүл-дөр чамдык аарыгларга уду база үн-елг өмөр болур.

Сөөлү үеде ногааны ийитишкө-малында чөм кылдыр ажиллап турар, мал чөмүнүн рационунга ногаа аймаан хойуу холаан ту-дун-на, олар хойуу продуктуну бөөр болгаш аштыр, сүтүр бө-лүр.

Картофель болгаш ногаа аймаа чамдык техниктиг чугула продук-туларын бүдүрүлгөн чиг-өдди база болуп турар, чикээ, крахма-лаш, оон-даа өске. Мынчангаш партия болгаш чазак боттарынын шунтирлеринде картофель бол-гаш ногаа бүдүрүлгөн көүдөдиг-рини база көрүп турар.

Бистин республикада карто-фельдин, ногаа аймаан өстүрери көүдөдөн. Ол ышкан бо талазы-биле чурттакчы чонун хөргө-дө улам өзүп турар. Мичангаш картофель, ногааларын шын ху-

лөп аш, шын шыгаары улу-тур-дуулаа. Картофельди азы ногааны кү-рүңгө дужаарын мурунда колхозтарын, совхозтарын тус-кай өрткөткөргө, белеткей органи-зацияларын ажилдакы-лары сүмени кылдыр, ол ышкан күрүңгөн чамдык аай стандар-тын, конструкторын болгаш республиканын Министрлер Чө-вүлелинин чамдык өскөргөдөр дугайында шунтирлерин уду-рутла боттарын бо талазы-биле кол чугула чүүл болур.

Көдө ажил-агы продуктун шын хууза алдында стандар-тыг колдунда беш кезекке чал-дынар: «Техниктиг негелде-лер», «Хууза алдынын үрүмү болгаш методиктиг негелдери», «Савалары болгаш шарып ажа-ры», «Транспортка сөөртүгү», «Ажаан шыгаары». Мынчангаш бо беш чүүлө айткан стан-дартты шыгыны сагып тургаш, картофель, ногаа аймаан каага-лаар болгаш белеткеш. Илангыя инструкцияларда бо талазы-биле кылдыр бүтү чүүлдерин тодаргай айткан.

Картофельдин болгаш ногаалар-ын шынарын тодаралып билбей-нин, курстандык болгаш рес-публиканын бо талазы-биле не-гелдери сагылап турарын хараа-зында Тыва АССР-де чамдык ажил-агылар 1965 чылдың кар-тофель болгаш ногаа дужуун хууза алдында хой чүрүм

совхоз 14583, «Тилетге» — 9578, дуржулаг станция — 1570 рубль, Бин-Хеминг «Ы-зыл тараан» колхозу 779 рубль чедир алган. Ичналга дөмгө-ле «Тилетге» совхозе эрткен өскөн, бүтү бот саргара берген дөш 2 тонна огу-

Специалист сүмелен тур

үрөшкүннерин боттурган. Чи-жааларге, колхозтар, совхозтар болгаш белеткей организация-лар картофель, ногаа аймаан кү-рүңгө дужаарын мурунда стандарт бауулар сарткан көрө-сө, кайы ханаан чик чүдүрүп чорут-турган, олар боттарына кирип алыр оргулазын каражалп тургалаан. Эрткен чылын Талды районун чамдык ажил-агыта-рынын дужаалан картофелин бол-гаш ногаа аймаан стандарт дүшүсө болган-дыр дөш, хой ка-аада кылганын түнелдинде ол ажил-агылар ийитишкө-биле 25832 рубль чедир албайн бар-ганын. Оон иштинде «Межерей»

решти дөш чоруткан. Улуг-Хем районун «Улуг-Хал» совхозунче база-ла 3 тонна какустаны дөш чорутур ужура таварышкан.

Картофель болгаш ногаа аймаан тур-даа, үр-даа үеде шы-жал, оон шынарын чидирбей тургаш, хоорайларын база үзөт-пүр төптөрүн чылдын бүтү ү-нелге чаз дужукте чедир ханды-рарга, өй-не кол чүе — оон материал-техниктиг баазын — складтарын, подвалдарын чогуур өйүңдө эки шынарыг кылдыр септен алыр болур.

Септелгени дооскан соода-складтарын иштин кургалыр, эки агаарладыр. Картофель

кылдыр кылдыр база картофель улар өрөөдөргө аразын 10—12, а складтын даштык ханазын-дан картофель өрөөлүн аразын — 20—25 см кылгаш, агаарын үндүрүп база кирип турар, ыштан кылган хоолайларын тур-гузар.

Картофель шыгаар складтар-нын температурин, кайы хире-штыг көрү, оон ажаарынын чүрүмүн шын сагыныр база улу-у хамаарылгалыг. Картофель шыгаан үзүңдө оон кадалаагы үнелг билдир-биле өскө-рин турар. Чикээлөргө, карто-фельди чаз кыскамын сөөлүңдө 10—15 хонук иштинде оон ке-

кылдыр кылдыр база картофель улар өрөөдөргө аразын 10—12, а складтын даштык ханазын-дан картофель өрөөлүн аразын — 20—25 см кылгаш, агаарын үндүрүп база кирип турар, ыштан кылган хоолайларын тур-гузар.

Картофель шыгаар складтар-нын температурин, кайы хире-штыг көрү, оон ажаарынын чүрүмүн шын сагыныр база улу-у хамаарылгалыг. Картофель шыгаан үзүңдө оон кадалаагы үнелг билдир-биле өскө-рин турар. Чикээлөргө, карто-фельди чаз кыскамын сөөлүңдө 10—15 хонук иштинде оон ке-

кылдыр кылдыр база картофель улар өрөөдөргө аразын 10—12, а складтын даштык ханазын-дан картофель өрөөлүн аразын — 20—25 см кылгаш, агаарын үндүрүп база кирип турар, ыштан кылган хоолайларын тур-гузар.

Картофель шыгаар складтар-нын температурин, кайы хире-штыг көрү, оон ажаарынын чүрүмүн шын сагыныр база улу-у хамаарылгалыг. Картофель шыгаан үзүңдө оон кадалаагы үнелг билдир-биле өскө-рин турар. Чикээлөргө, карто-фельди чаз кыскамын сөөлүңдө 10—15 хонук иштинде оон ке-

нын түнелдинде, картофель азын-да ол азыр, 27,7 хуу үрелген турган. База бир чикээ картофельдин беллини талазы-биле нормалын ажыр ургаш, база калдыг-даа сарттаашкын чокж урганын түнелдинде, ол-ла чөргө ногаарын төмүтүңдө 117 тонна картофель болгаш 12 тонна согуна үрелген.

Устунде илеретинген четпес-терин ам каттапавас дөш, ко-хозтарын болгаш совхозтарын экономиказын быжылгаар, күрү-ңгө көтөрлө чедирбес дөш ко-хозтарын, совхозтарын тускай өрткөткөргөдөн шыгыны не-гелдени моон сонгаар салыры, ыччангаш бо талазы-биле мате-риал-техниктиг баазын быжылгап, септелге ажилдарын үе-шаанда кылды азыры — ам хууңу чугула айтырып болуп хунду-дир. Бо талазы-биле оон бичи-лаа чедир үнелесейн баар чо-рукту боттурбайн тургаш, бот-чурумдарын сагып тургаш, че-дилеги хандырын шыдаар бис.

М. БАДЫ-НАЗЫН, көдө ажил-агы продукттарын шынарын талазы-биле үрүңгө инспекцияда кол инспектор

TC-01208